
Acolliment i síntoma

PID_00255602

Susana Brignoni

Temps mínim de dedicació recomanat: 3 hores

Susana Brignoni

Psicòloga clínica i psicoanalista. Membre de l'Associació Mundial de Psicoanàlisi. Màster en Humanitats: Art, Literatura i Cultura contemporànies de la UOC. Treballa a la Fundació Nou Barris per a la Salut Mental i coordina el servei que atén nens i adolescents tutelats. És professora del màster de la UB Actuació Clínica en psicoanàlisi i Psicopatologia. Coordina el Grup d'Investigació de Psicoanàlisi i Pedagogia de l'Institut del Camp Freudià de Barcelona. És supervisora de centres residencials d'acció educativa i equips d'atenció a la infància i l'adolescència. Ha participat com a conferenciant i ponent en nombrosos fòrums de debat nacionals i internacionals. Ha estat autora de diferents materials docents de la UOC i ha publicat nombrosos articles en revistes nacionals i internacionals. És autora de *Pensar las adolescencias* (Editorial UOC, 2012).

Índex

Introducció	5
1. Abans d'acollir	9
2. Acollir, què és?	12
3. Acollir el símptoma	14
3.1. El cansament	15
3.2. El malentès	16
3.3. El sobreentès	18
3.4. Desentendre's	19
3.5. Altres trobades	20
4. Conclusió	23
Bibliografia	25

Introducció

El moment actual i la infància

Si hem de pensar en què és el que acompanya avui les infàncies, les adolescències i els adults en general, direm que es tracta de la solitud. La solitud és el nou *partenaire* de la nostra època; però és una solitud particular: és la solitud del que es connecta a la xarxa, juga amb els altres sense veure'ls ni tocar-los... És la solitud del consum als grans centres comercials. És la solitud que es produeix quan els cossos no es troben. És un estar sol, que no necessàriament vol dir sentir-se sol.

Sol de què?, és la pregunta que hem de fer-nos respecte als nens i adolescents. Eric Laurent ens dona una pista per contestar: «[...] totes aquestes pantalles miren a aquesta infància, la cuiden, instal·len una dependència» (Laurent, 2014, pàg. 136). De la mateixa manera, el que Laurent ens indica és que les pantalles supleixen el que en un altre moment estava a càrrec dels pares. Les causes són múltiples: la caiguda de l'autoritat, els excessos respecte al mercat de consum, la incidència de la ciència en la conformació dels vincles familiars, les noves modalitats de fer família, etc. La paradoxa fonamental és que el nen, alhora que solitari, és considerat a la nostra societat «un article de luxe» (*ibid.*, pàg. 138), i és al seu voltant que es funda la família. El nen es converteix en la raó principal dels vincles familiars.

Podríem anomenar la nostra època com aquella que es caracteritza pel «desig de nen» i la llibertat d'elecció respecte a ell (quan vull tenir-lo, com vull tenir-lo, sol o amb qui o amb què el concebré, etc.). Desig de nen i llibertat d'elecció són dos factors vinculats amb el progrés de la ciència. El revers d'aquest desig és una altra funció que el nen compleix sense saber-ho: a través seu es vigila, per exemple, les famílies a les escoles. És el que Miller assenyala com una època en la qual més que «vigilar i castigar» el que està en joc és «vigilar i prevenir»: es tracta de controlar el nen i avaluar alhora les pràctiques parentals. La nova civilització –com l'ha anomenat Gérard Wajcman (2011)– és la de l'«ull absolut». L'ull i la mirada són objectes del cos. Mirem i som mirats tota l'estona. Finalment, el nen també té la funció de ser una mena de «re-*mei*». Tal com sosté Bonnaud: «[...] és al centre de molts projectes, de moltes esperances. Apareix fins i tot quan l'amor fracassa. És el nen salvavides, el nen consol, el nen com a regal que un es fa a si mateix, el nen remei» (Bonnaud, 2014, pàg. 37).

D'alguna manera, el luxe, la vigilància i el remei fan emergir la idea que la família és una ficció. Aquesta ficció es fonamenta en una «esperança»: que els integrants encaixin complementàriament. La psicoanàlisi llegeix aquesta ficció des d'una lògica que la caracteritza. Es tracta de la lògica del «no-tot»,

a partir de la qual pot afirmar que «la família» com a tal, en tant que ideal universal, no existeix. Miller es pregunta, per exemple, si la definició de família té origen en el matrimoni, i ens sorprèn amb la resposta següent:

«[...] la família té el seu origen en el malentès, en el desencontre, en la decepció... La família està essencialment unida per un secret, està unida per una cosa no dita. Què és aquest secret?, què és aquesta cosa no dita? És un desig no dit, és sempre un secret sobre el gaudi: de què gaudeixen el pare i la mare.»

Miller (2007, pàg. 17).

És interessant aquesta definició que ens dona Miller des de la psicoanàlisi, atès que situa clarament el fet que la família no és un fet natural ni biològicament determinat. Els membres són els que compleixen una o diverses funcions i els vincles que els determinen tenen a veure amb l'amor, el desig i el gaudi. Però hi ha alguna cosa més. Lacan vincula la qüestió familiar a la llengua: «[...] la llengua que cadascú parla és cosa de família [...]. Parlar, parlar en una llengua, ja és testimoniar el vincle amb la família...» (*ibid.*, pàg. 18).

Pensar la família en aquests termes és el que ens ofereix la possibilitat d'avaluar un vincle com l'acolliment. Si el que és propi de l'ésser humà és construir vincles a partir de la incidència que la llengua té sobre el seu cos, això és el que obre les condicions per acollir. De fet, el que és específic de l'ésser humà és arribar al món marcat per un desemparament radical: necessita «de l'Altre auxiliar» –com ho anomenava Freud– per poder viure.

Com es manifesta aquest desemparament? El crit del nen en néixer és el seu senyal primordial. Perquè pugui viure, aquest crit ha de ser transformat en una crida per l'altre, que l'acull. Aquesta és la condició, al seu torn, perquè aquest altre tingui un lloc; per això aquest altre és també aquell a qui, havent transformat el crit en crida, es dirigeixen les demandes.

Entren en joc, doncs, les famílies, una per una, i també el fet que el nen, lluny de venir a completar-la, la «descompleta». La il·lusió de completesa pot sostenir-se durant un temps i fins i tot de vegades adquireix la forma d'un deliri quan es fonamenta en la concepció que pren l'amor com una garantia. Si bé el nen té la necessitat de ser estimat per poder créixer, de vegades aquest amor no pot protegir-lo de tot. Tal com planteja Bonnaud (2014, pàg. 39), pot arribar a asfixiar-lo, pot «revelar-se patogen» si no se li posa límit. És per això que, quan treballem en l'àmbit dels acolliments familiars, sigui en família extensa o aliena, és una funció fonamental dels professionals estar atents per protegir el nen d'aquest «deliri» i dels efectes que pot tenir sobre la seva subjectivitat. Es tracta de protegir el nen d'aquesta il·lusió de complementarietat i també els pares, tant biològics com acollidors, ja que aquesta idea produeix forçaments que tenen com a resposta la violència o els símptomes. El nen no sempre pot estar «a l'altura» de les expectatives que s'hi dipositen. Quan les expectatives no es compleixen, el nen que era esperat com un ideal es torna, llavors, un símptoma familiar.

Per aquest motiu, centrarem aquest treball en el que hem anomenat com la relació entre els acolliments i els símptomes. Les nostres reflexions sorgeixen de l'experiència que tirem endavant a la nostra consulta amb nens i adolescents acollits i els seus acollidors, en el treball al Servei d'Atenció a nens i adolescents tutelats (SAR) de la Fundació Nou Barris (F9B) i en el treball de recerca del Grup d'Investigació de Psicoanàlisi i Pedagogia de l'Institut del Camp Freudià de Barcelona.

1. Abans d'acollir

Acollir un subjecte pot ser un **acte**, encara que no sempre ho sigui. Un acte implica traspasar un límit. És una mena de tall i, per això, sempre que hi ha un acte, implica un abans i un després per a aquell que n'és subjecte. En aquest sentit, un acte és el que introdueix una temporalitat. L'acte és l'instant que instaura aquesta temporalitat i transforma aquell que el tira endavant. Tanmateix, del que aquesta transformació portarà no en sabem res fins que passa.

Però, de què està feta la temporalitat prèvia a l'acte? De què està fet el temps abans d'acollir? Almenys es tracta de tres moments, plantejats des de la formulació que fa Lacan (1989, pàg. 187) per pensar l'experiència subjectiva: es tracta del temps lògic. Aquests tres moments són: l'instant de veure, el temps per comprendre i el moment de concloure. Situem l'instant de veure i el temps per comprendre com els moments previs a l'acolliment.

1) L'instant de veure

En el relat de les famílies, d'aquells que acullen un nen o adolescent, hi ha un primer instant que podem anomenar com l'instant de veure. S'hi posa en joc la mirada. I cal tenir clar que la mirada no és la visió. Quan es posa en joc la mirada, allò que mirem és, alhora, una cosa que està fora de nosaltres i, al mateix temps, al nostre interior. El que veiem ha de tocar alguna cosa que precedeix, que en certa manera no pertany al que veiem. És per això que en el relat d'aquest instant de veure sempre hi ha una part de fascinació. És molt clar en aquells acollidors de família aliena que relaten que van veure un programa a la televisió sobre nens tutelats que viuen en centres i per als qui seria molt important tenir la possibilitat de passar la infància en un entorn familiar. En general, expliquen dos afectes: l'horror per aquests nens i l'impuls immediat d'ajudar. Aquest últim impuls apareix del costat dels béns de dues maneres: tenen béns per compartir i volen fer el bé. Altres acollidors expliquen que volien adoptar, però com que el procés administratiu és tan complicat, opten per l'acolliment amb la idea que després es convertirà en una adopció. Pel que fa als acollidors en família extensa, tiets o avis, veuen en els pares dels nens alguna cosa que reproveix i que volen reparar. En general, no veuen mai en el que reproveix cap vincle amb la seva persona i tenen la idea que podran reparar el que no ha funcionat en el fill o la germana. És a dir, que aquest instant de veure desperta qüestions diverses que mostren que el que està en joc en la demanda d'acollir es caracteritza per allò particular simptomàtic de qui acull.

2) El temps per comprendre

a) Pel que fa a l'acollidor

Aquest temps, més llarg, està fet de qüestions administratives, però no només d'això. Es tracta del temps de processar el que els va empènyer a plantejar-se l'acolliment. És un temps de treball subjectiu i està fet d'espera. Es tracta de l'«encara» que apareix entre el «cal temps» i el «no podem perdre temps». L'espera, en l'experiència subjectiva, està marcada sovint per l'angoixa. L'espera que passarà alguna cosa, encara que no sabem què serà. A aquest estat d'espera Freud (1986, pàg. 215) el va caracteritzar com un temps inquietant, parla de l'*Unheimlich*, 'allò sinistre', 'que té una particularitat'. Ens remet al fet que el cor de la persona inquieta està en allò familiar. Per això aquest temps d'espera no el podem pensar, en general, com un temps tranquil; més aviat és un temps de la imminència, atès que en aquesta espera es prepara el terreny perquè un esdeveniment imprevisit sorgeixi. L'espera de l'acolliment és una espera activa perquè inclou la inquietud, l'angoixa i l'anticipació davant del que és desconegut.

Però, a què es deu aquesta inquietud, aquest afecte d'imminència, del qual els acollidors no sempre són conscients? Què és aquest «jo espero»?

Quan espero algú el que hi ha d'entrada és l'absència d'aquell que espero; és a dir, que aquest temps està marcat per almenys dues faltes: es tracta de la mancança, de l'absència del nen, però es tracta també del que manca en aquell que s'ofereix a acollir. Aquest és un punt molt important que sovint s'oblida quan es planteja l'acolliment com un acte solidari. Tot i que els acollidors, freqüentment, se situen al costat del tenir, en realitat aquesta presentació amaga la seva mancança. O més aviat el que els manca. És un aspecte al qual els professionals hem d'estar molt atents. En el nostre treball previ a l'acolliment hem d'intentar que emergeixi aquesta mancança particular en els que s'ofereixen a acollir. Que aquests possibles acollidors puguin dir i escoltar-se dir de què està feta la seva mancança, perquè els permetrà saber millor quin lloc estan preparant per al subjecte que vindrà. El subjecte a acollir també vol omplir una mancança; és a dir, que en la imaginació dels acollidors el subjecte esdevé allò que els falta.

Però aquest subjecte que arribarà, serà realment això que els manca? És una pregunta fonamental que cal fer-se abans de seguir endavant ja que podem pensar que l'acolliment familiar és una aposta que s'organitza al voltant d'un buit fonamental: s'acull un nen en un moment determinat de la seva història i els acollidors estan en posició d'ignorar de què està feta aquesta. Això passa encara que coneguem una infinitat de dades de la biografia del nen que acullen, atès que la història és la manera com cadascú subjectiva aquestes dades, i per això no hi ha ningú més que la pugui escriure ni està continguda en els informes previs que ens donen a llegir. En aquest sentit, acollir és un desafiament que confronta els acollidors a alguna cosa que manca com hem assenyalat, alguna cosa que s'ignora.

Aquest aspecte és fonamental: d'entrada els acollidors estan en una situació de certa ignorància; poden crear en aquest temps d'espera una mena de «bomba simbòlica» (Roy, 2000), buida de sentits, perquè el nen que acullen pugui ocupar un lloc? Poden els acollidors suportar no saber gaire res i que, d'entrada, no se'ls doni el lloc que potser havien imaginat? Poden donar temps a descobrir el que podria vincular-los? Perquè, de quina matèria està fet el vincle que tal vegada els uneix? Què és el que pot causar un efecte de filiació, és a dir, el que pot despertar un sentiment de pertinença? Aquestes i altres preguntes envolten, al nostre parer, la invenció que implica l'acolliment. Sens dubte, són preguntes que no són fàcils de respondre.

b) Pel que fa a qui serà acollit

També hi ha l'espera en qui serà acollit. Alguns dels que veuen com s'esvaeix la il·lusió que els seus pares puguin sostenir-los, que tenen propers o no els tiets o avis. Que saben que depenen de l'acceptació de la família extensa per considerar quin serà el seu pròxim lloc de vida. També hi ha els que havent-se declarat el desemparament mentre viuen en un Centre d'Acolliment (CA) o en un Centre Residencial d'Acció Educativa (CRAE), i aquells a qui s'ofereix la possibilitat de buscar-los una família d'acolliment, o bé que ells mateixos la demanen. Què imaginem? Quines ressonàncies té en ells la paraula *família*? Alguns d'aquests nens poden acceptar anar a una d'aquestes cases d'«acolliment» a condició que no es parli de família. Altres volen immediatament uns nous pares. També entre ells hi ha una diversitat de qüestions. I hi ha una espera inquieta: «Què espera l'altre de mi?» o «Soc el que l'altre espera?».

2. Acollir, què és?

Abans hem esmentat que per acollir cal poder crear una «bombolla simbòlica». És simbòlica perquè la bombolla inclou dins seu alguna cosa que falta, un buit, un lloc. Un lloc que, d'entrada, es vol nou. Però cal saber que, perquè hi hagi el nou, no hi ha garanties. Els tipus de lligam que podem establir les persones no són infinits. Des de la psicoanàlisi diem que els lligams, els vincles que establim, són sempre simptomàtics. Ja ho explicarem més endavant.

En qualsevol cas, malgrat la preparació prèvia tant dels acollidors com de l'acollit, hi ha una cosa que no es pot calcular del tot. El que no es pot calcular és què passarà quan es trobin els cossos. Podem pensar que quan tingui lloc la trobada esclatarà la bombolla simbòlica: és un **moment fonamental**, quan apareix **allò no esperat**, allò que està fora del càlcul, allò que està fora de les dades, allò que no es pot planificar ni entrenar... Allò que el nouvingut encarna. Allò que, alhora que inesperat, fa que aquesta trobada, si n'hi ha, sigui única i excepcional.

Acollir és una funció fonamentalment humana. Acollir un nen és una operació que, com assenyala Danièle Lacadée (2000), implica tres dimensions:

- La **dimensió simbòlica**, és a dir, el fet d'inscriure'l mitjançant les formes particulars d'anomenar que tingui la nova família (tant extensa com aliena). Sabem que en un acolliment no hi ha canvi de cognoms. Podem dir que des del primer moment es tracta d'una família singular. I respecte a aquesta singularitat veiem, de vegades, nens que intenten canviar-se el cognom. Miren d'esborrar la marca de la seva alteritat; és a dir, que amb aquest acte el nen mostra una mica de la veritat de l'acolliment que convé no oblidar. S'acull en realitat a un «altre estranger», per a qui caldrà inventar un lloc i, al seu torn, acollir aquelles qüestions per les quals arriba marcat, que precedeixen l'acolliment. Aquestes qüestions no es poden esborrar i això és un aspecte en què hem d'insistir amb els acollidors. Així doncs, aquesta dimensió simbòlica implica els llocs que es donen, les noves aliances que es creen, la manera com s'inclou el nouvingut en les generacions.
- La **dimensió imaginària**, que implica una manera de mirar el nen o adolescents acollit, però també com l'havia imaginat l'acollidor, la manera com s'imagina el seu passat, com s'interpreten les seves marques i el que s'imagina per al seu futur. Per la seva banda, els acollits estaran molt pendents del que visualitzen de l'ideal dels acollidors sobre ells per mirar d'encaixar en els ideals o per apartar-se'n.

- La **dimensió del que és real**: el nen és acollit, entre altres qüestions, per les necessitats que se'ls suposen a causa de la situació de desemparament d'on prové. Ell depèn del seu entorn, i aquestes necessitats no les recobreix ni allò simbòlic ni allò imaginari. És la dimensió que volem remarcar, en la qual el que es posa en joc és el cos.

Quan parlem de cos, més enllà de l'organisme, volem indicar aquell lloc on els discursos entrecreuat s'inscriuen. Una de les manifestacions d'aquesta inscripció és el **símptoma**. Allò que es corporitza de la paraula, en tant que excava una marca que a partir d'aquí no cessa d'esdevenir.

3. Acollir el símptoma

El que Freud va descobrir i que li va permetre inventar la psicoanàlisi és que el sofriment del cos del qual parlaven unes dones de la seva època, encara que no es corresponia amb l'anatomia, era real i tenia un sentit. Va ser la primera formulació del símptoma per a la psicoanàlisi. El símptoma s'instal·la al cos, fa que aquest cos parli, i es tracta que algú estigui disposat a escoltar-lo. És a partir del moment que es fa un relat que encadena aquest símptoma a una història que se'n pot dilucidar el sentit. El símptoma té un sentit manifest i desxifrabable, i també un sentit profund, que cal buscar. El símptoma té, llavors, una cara significant, de missatge; és relacional: és quan diem davant la conducta d'un nen que el que fa «ho fa per cridar l'atenció»; és a dir, que implica un altre. En aquest sentit, el símptoma té un vessant social.

Però hi ha la dimensió asocial del símptoma, el seu component libidinal, que escapa de la jurisdicció del llenguatge. Aquest component revela que en tot subjecte hi ha una porció fonamental de solitud que és força irreductible. És quan parlem del símptoma com a **gaudi**. El que hem de saber és que, en la dimensió del símptoma com a gaudi, el subjecte que el pateix obté alguna cosa que és de l'ordre del sofriment i alguna cosa que és de l'ordre de la satisfacció. És la paradoxa que fa que de vegades tinguem un mateix símptoma durant anys.

Aquesta dimensió del símptoma és la que converteix qui acollim en un estranger, ja que el que es posa en joc allà és allò que en l'altre continua sent irreductible, allò que és infinitament un altre. I és des d'aquest vessant del símptoma que el subjecte, també, es relaciona. Per exemple, i encara que ens resulti estrany, de vegades ens parlen de nens que sempre es fan castigar: «És com si ho estiguessin buscant», diuen pares o educadors. Ells, sense saber-ho, assenyalen el fet que el símptoma té una funció per al subjecte i, a més, és inconscient. Veiem, per exemple, que aquests nens es fan un lloc en l'altre a partir de maneres de fer que els col·loquen en el lloc de «castigats». En canvi, hi ha els que «es fan esperar», sempre arriben tard, no arriben mai a temps, els succeeix alguna cosa el dia que han de lliurar una tasca, etc. El lloc del «castigat», el lloc de l'«esperat» són llocs que mostren el que al principi hem dit del vincle, i és el caràcter simptomàtic que té. Així doncs, el subjecte a partir del seu funcionament simptomàtic obté un lloc, obté una satisfacció i obté un reconeixement... Quines raons tindria per abandonar-lo?

La nostra idea és que la veritable *chance* que tenen els acolliments, allò que pot fer que funcionin, és que s'aculli el nen a partir de poder fer una certa filiació dels símptomes que té, suportant, incloent i acceptant aquesta part de solitud de què sovint aquest nen no està disposat a prescindir. És l'acolliment de l'estranger, de la profunda alteritat de l'altre. Diríem que quan això no s'accepta

és quan s'intenta forçar l'abandó del símptoma a partir de premis i càstigs, a partir d'imperatius o un excés d'ideals, quan les famílies –ja sigui soles o perquè els professionals que els acompanyen els ho suggereixen– s'apropen a consultar un especialista. Quan això no passa, sovint trobem el fracàs de l'acolliment, encara que direm també que consultar un especialista no és garantia que l'acolliment funcioni. Però almenys si culmina pot fer-ho amb la certesa de saber que en van formar part. Parlarem llavors d'alguns aspectes d'aquestes consultes que diríem que, més que nous, són actuals, i que, per la seva repetició, es constitueixen en esdeveniments.

3.1. El cansament

A la Fundació Nou Barris l'atenció dels nens i adolescents acollits en família extensa es fa al SAR (servei d'atenció a nens i adolescents tutelats). La derivació la sol fer l'EAlA (equip d'atenció a la infància i adolescència). Cada vegada que es creu que un cas necessita ser atès per salut mental, ens reunim i hi treballem. Mirem d'esbrinar sobretot si és el moment adequat per a la derivació, si la família i el nen senten que ho necessiten i si la preocupació neix de l'observació encertada de l'equip. Si es tracta d'això últim, pensem quin treball previ podem fer amb la família perquè hi hagi una demanda que obri la possibilitat a un tractament. Encara que no parlem d'aquest treball, podem afirmar que la feina feta sobre la demanda de tractament és fonamental perquè tingui un sentit. Si el subjecte que consulta un psicòleg, un psiquiatre o un psicoanalista no sap la causa que l'ha portat a demanar ajuda, difícilment el tractament funcionarà. En la demanda no només es tracta de saber-ne la causa, sinó també d'estar-hi preocupat.

Volem remarcar un tret que es repeteix a les consultes i que, com que es repeteix, crida l'atenció. Són casos de nens en bona part acollits pels avis. El que es repeteix és un afecte: el cansament. En el relat del cas s'expliquen els símptomes de diferent tipus que tenen la nena o el nen acollit, el temps d'evolució, la dificultat per gestionar-ho amb ells i, finalment, una frase: «Els avis comencen a estar cansats». Aquesta frase sempre va seguida d'una explicació: «Ja són grans». Tanmateix, en el cansament es tracta de la majoria d'edat? Evidentment té la seva importància, però pensem que no és l'únic factor. Què és el que està en joc en el cansament?

En primer lloc, el cansament és un afecte propi de la nostra època, en què s'espera de tots nosaltres un determinat rendiment. Es tracta d'eliminar tot el que és un obstacle al fet que la cosa funcioni. Els avis acollidors no estan al marge d'aquesta exigència, la senten sobre ells i sobre els seus nets acollits. És quan se'ls demana que, per treballar en la normalització del nen, els portin a un elevat nombre d'activitats. De vegades les fan, però unes altres es queixen, i acaben oblidant aquesta exigència.

En segon, el cansament és la resposta a una idea que molt sovint trobem en l'origen de l'acolliment: la idea de reparació. Reparar en els nets el que no va funcionar amb els fills. Aquesta idea, aquesta recerca, els genera molta inquietud i davant la impossibilitat real de complir-ho, la inquietud es converteix en insatisfacció o en imperatius superjoics. Cal saber que el cansament és fruit de quelcom que és viu per excés, però quan es viu d'aquesta manera és perquè «coincideix amb un excés en un mateix» (Lacan, 1992, pàg. 10). Això condueix de vegades a un circuit infernal que implica que, com més forçament, més oposició hi ha per part dels nets (és quan ens parlen de nens que sempre estan castigats).

Part de la intervenció que cal fer, sens dubte, és en els nens, però no podem oblidar els avis. Cal ajudar-los a sortir del moment en què es troben, propi d'aquesta època, alleujar-los el cansament. La qüestió que orienta la intervenció des del clínic és: com ens ho podem fer per portar-los des d'aquest lloc d'impotència a un d'impossibilitat? Si la impotència és la germana propera del cansament, la impossibilitat, en canvi, obre el joc entre l'impossible, el possible i els seus límits. És aquesta obertura el que pot produir, en general, un cert alleujament i descans. El que no sabem per endavant és si els avis consentiran a abandonar aquests ideals o aquests mandats de reparació, o els portaran fins a les últimes conseqüències (fet que condueix de vegades a la ruptura). A la pràctica trobem solucions dels dos tipus.

3.2. El malentès

El malentès és el que estructura qualsevol tipus d'institució familiar. No és un dèficit en la comunicació ni és accidental (Lamovsky, 2012). Al contrari del que el sentit comú ens indica, no es pot corregir amb més diàleg. Simplement revela que en qualsevol organització hi ha sempre un nivell d'inadequació, no hi ha lligam entre el que es diu i el que es vol dir. Per això, els éssers humans, per tenir la impressió que ens comprenem, inventem. Abans hem esmentat aquest moment inaugural en la vida de qualsevol persona en què no té encara el llenguatge per expressar el que passa al seu cos: el moment en què un subjecte neix. En aquest moment hi ha un cos desordenat per nombroses sensacions que el subjecte encara no pot anomenar. Sensacions que causen dolor, malestar, incomoditat, plaer. El subjecte crida perquè l'altre ho resolgui. I la particularitat de l'espècie humana és que això es resol amb una acció, que Freud (1991, pàg. 362) va anomenar «específica». Al seu torn, a aquesta acció s'hi sumen les paraules; és a dir, que davant d'aquest crit hi ha una interpretació, una descodificació marcada per la cultura. Aquesta interpretació és la invenció, encara que pugui ser una invenció comuna, compartida per diferents persones. Una cosa és que el nen necessiti dormir i una altra de molt diferent és dir que és l'hora de la migdiada; una cosa és que necessiti alimentar-se i una altra és dir que es tracta de l'esmorzar o el sopar. I una altra qüestió és deixar el

nen amb el seu crit, sense resposta, fins que es converteix en un esgarip. Totes són invencions que introdueixen una necessitat biològica en la cultura o, per contra, mostren el rebuig a inventar.

Parlem d'invenció perquè el malentès és estructural: hi ha una inadequació del llenguatge que sempre condueix a un cert equívoc. Quan un intenta entendre's amb un altre sempre apareix alguna cosa de l'absurd. Freud (2001) va descobrir que en cada persona l'inconscient és quelcom que parla al subjecte sense que el pugui dominar. L'inconscient parla per mitjà dels lapsus, els actes fallits, els oblitats, els somnis i els símptomes. Quan aquestes formacions de l'inconscient emergeixen, alguna cosa del sentit es trenca. El subjecte es pot preguntar què vol dir una cosa concreta que va somiar? Aquest trencament del sentit, aquest malentès, té un efecte de debò, en tant que el concerneix. És un equívoc, però ens assenyalava el camí d'una veritat. És per això que cal allotjar el malentès amb el qual els subjectes arriben. Perquè sovint el que porten quan venen a la consulta és que aquest malentès és a la base del desencaix dels seus plaers. I això és important perquè l'estructura familiar és el lloc en el qual s'intenta instituir la regulació dels gaudis.

És el que una família expressa davant de l'acolliment de dos germans: «No el necessitàvem però ens va semblar una bona acció». Amb aquesta frase mantenen una ambigüïtat que sosté el malentès. En certa manera, ja d'entrada mostren en el seu discurs un cert desencaixament. Però aquest no és el problema: que la cosa no encaixi del tot és un fet estructural. El problema és quan el malentès estructural es converteix en un **sobreentès**.

Vegem el cas d'una nena acollida, la María. La particularitat del cas és que es tracta de dos germans (la María i en Juan) d'una mateixa mare i de pare diferent. Estan junts en una nova estructura familiar que implica que un d'ells, en Juan, està en un acolliment en família extensa, mentre que l'altra, la María, està en un acolliment en família aliena, atès que els acollidors d'en Juan pertanyen a una de les famílies paternes. La María es presenta dient que tots dos germans són «recollits», però que ella «no és de la seva família». La raó de la consulta és que des del primer moment, fa uns cinc anys, hi ha hagut rebequeries permanents, però ara han començat les males paraules. Quan s'empipen, ella increpa l'acollidora dient-li «Tu no ets la meva mare» i és això el que precipita la consulta, malgrat la ja llarga evolució dels símptomes. Al «Tu no ets la meva mare», l'acollidora respon, segons la María, amb un «Tens el cor negre», cosa que situa la nena en les identifications amb la mare biològica, que descriuen com una trastornada que s'empipava com ella ho fa. Per la seva banda, el germà «és un sol». El que passa aquí és una disputa constant per ocupar un lloc en la mesura en què la María no troba el seu. O més aviat en la mesura en què la María percep que el lloc al qual està destinada no és el que li convé.

La pregunta que ens plantejem davant d'aquesta situació és: quins elements té la nena per respondre a l'oferta de lloc que se li fa? D'altra banda, entenem que els seus símptomes són la manera –no la millor, sens dubte– que ha trobat

per interrogar el que hi ha en joc per part dels acollidors. Per això, com hem dit a l'inici, aquest és un moment clau en l'acolliment. A la consulta, la María mostra, de vegades sense dir-ho gaire explícitament, dubtes sobre la continuïtat o no de l'acolliment. De fet, en aquest cas, quan se li ofereix venir a la consulta, la nena pregunta si vol dir que anirà a un centre. Al seu torn, els acollidors expliquen que no l'han amenaçat mai amb això, però que davant de les rebequeries que fa, més d'una vegada li han dit que li posarien les maletes al carrer, «sense que fos la nostra veritable intenció», aclareixen. La María, per la seva banda, explica a la sessió els signes que va comptabilitzant del que interpreta com un possible rebuig: tenien un gos que feia de les seves i un dia se'l van endur i ja no va tornar, també pensa que la seva mare està ingressada en un centre... Està morta de por, però converteix aquesta por en tot el contrari, i amenaça amb la seva conducta l'estabilitat que en realitat busca. D'estar morta de por passa a causar la por en els altres.

3.3. El sobreentès

Per a Lacan el que és fonamental quant a la família és la transmissió. Així, en un text titulat «Dues notes sobre el nen», diu que a la família hi ha d'haver una transmissió de dues qüestions fonamentals. Es tracta de transmetre, d'una banda, «un desig que no sigui anònim» i, de l'altra, un malentès (Lacan, 1993, pàg. 55). El malentès, que acabem de comentar, és la idea que hi ha un encaix sense fissures –per exemple, entre els que conceben un nen–, i cal dir que, sobre aquest malentès, elucubra un subjecte al llarg de la vida en el que Freud (1999, pàg. 213) va anomenar «novel·la familiar».

Que no hi ha un encaix sense fissures entre aquells que formaran la parella parental (del tipus que sigui: biològica, d'acolliment, d'adopció, etc.) ho veiem diàriament quan preguntem com va sorgir el desig d'acollir. La resposta mostra immediatament l'asimetria: era un el que volia i l'altre no; el fill va demanar un germà, etc. Mentre el malentès està fet d'una mica de sentit, els sobreentesos, en canvi, n'estan plens. De fet, a les famílies els malentesos estructurals tendeixen a convertir-se en sobreentesos. Els sobreentesos apunten a justificar el desacord entre els integrants d'una família. Anomenem als sobreentesos «fantasmes», i en el cas dels acolliments solen situar-se com a causa del que no funciona, com a causa del que és simptomàtic. Es posen fora, però és un fora que és a dins: aquesta és –podem dir– la definició del que és sinistre.

Tornem al cas de la María. El sobreentès en aquest cas és pensar que el que la María fa és per causa de la seva mare biològica. «T'assembles a la teva mare» o «T'enfades com la teva mare» són una manera de dir que fa que el cos de la María respongui a impulsos. En aquest cas la nena parla de les seves marques per mitjà del cos. És molt important que en aquest moment, en què tot s'omple de sobreentesos, es pugui consultar el psicoanalista. Quan hi ha mas-

sa sobreentesos, el subjecte queda lligat a la solitud del seu gaudi, a un cert sense sentit de les seves conductes. Comencen els cercles viciosos de normes i càstigs, i es trenca el lligam amb l'altre.

En el treball clínic hi ha dues qüestions, aleshores, que impliquen separar el que està unit i instaurar la contingència: una apunta a intentar trobar la lògica secreta que radica en aquests símptomes perquè la nena pugui fer una altra cosa amb aquesta part íntima del seu ésser. L'altra qüestió fonamental és mesurar quin marge deixen els acollidors per portar els sobreentesos de nou al camp dels malentesos. Es tracta de no entendre-ho tot tant, de no omplir-ho tot tant d'un sentit que és imaginat, que recobreix el buit del qual hem parlat a l'inici, respon a les contingències... Els acollidors poden agafar-se com un misteri aquesta conjunció que cada vegada es fa present en la Maria entre el cos i les paraules? Poden acompanyar-la durant un temps d'investigació sobre la lògica que hi ha en joc?

3.4. Desentendre's

Una altra de les derives del malentès és el fet de desentendre-se'n. És quan s'apunta de manera molt directa a la dissolució dels lligams que són una mica fràgils en la mesura en què queda molt al descobert que allà hi ha una ficció. És perquè no hi ha reciprocitat en els lligams humans la raó per la qual estem obligats a inventar maneres d'encadenar-nos. Desentendre's és la deriva final del sobreentès, quan el gaudi en solitud deixa el subjecte a prop de la segregació.

És en el moment en què aquesta ficció fa aigües quan decideix assistir a una consulta una mare acollidora que diu que es vol desentendre de l'acolliment temporal, remarca, al qual s'havia compromès. Fa cinc anys va començar un procés amb la premissa «Vull acollir un nen un temps», i aquest temps arriba al final. Tanmateix, s'espera que continuï una mica més i és quan li apareix la imperiosa necessitat de trencar. Gràcies al treball que es fa amb el servei encarregat d'aquest acolliment s'obre la via per consultar i aturar així el que seria un passatge a l'acte. És un cas en el qual es veu clarament que l'acollidora tenia una idea de les necessitats del nen que acull, però no sabia com ell les habilitaria o com es presentarien les seves formes de gaudi. Novament apareix l'inesperat.

La primera pregunta que se li formula és «Què vol dir tenir un fill un temps?». Ella respon que el que es troba amb el nen que acull és una demanda imperativa, una exigència insistent que se sent incapaç de satisfer i, llavors, s'enfonsa. Amb aquesta voluntat imperativa el nen encarna per a aquesta mare un superjo feroç. Però no és la primera vegada que es troba en aquest estat, i d'això en serà conscient en el tractament psicoanalític que comença. Pot descobrir que ja havia sentit aquesta exigència poc després de néixer els seus fills biològics. Quan els fills van ser grans va venir el primer enfonsament, que relaciona amb el cansament per l'exigència de criar-los. Però al cap d'un temps,

quan ja se sentia millor, a partir de la difusió feta pels programes d'acolliment, sent la necessitat d'ajudar i es torna a trobar –sense haver-ho previst– aquesta exigència, que, com ella diu, no cessa, no cedeix i la porta a una posició de sacrifici. Però aquesta vegada, com pot veure en el seu tractament, ho va anar a buscar, encara que sigui de manera inconscient, i que la demanda insistent que la precipita a fer i fer sense poder parar, apunta –com ella mateixa diu– a «tapar el forat del que no he resolt». Cal indicar-li, amb bones maneres, que cal que estigui agraïda al nen acollit perquè aquesta vegada no li permet una nova retirada.

Veiem aquí que per mitjà del treball clínic podem descobrir que l'acolliment té múltiples arestes: pot complir una funció més enllà del fet solidari que implica de manera diversa cadascun dels membres que hi participen. Estar disposat a saber quines són les condicions íntimes que el van construir pot ser una manera d'oposar-se a desentendre's de l'altre. En aquest cas, el que es revela quan la dona desplega el seu malestar és com de profundament enigmàtica que era per a ella la decisió que va prendre fa cinc anys. És a partir d'aquest reconeixement que el que portava com una exigència del nen que la torturava tant mostra una altra cara. Les preguntes que fins aleshores no es podia respondre adquireixen un matís poètic, que és una manera d'embolcallar el que era real. El nen li pregunta cada nit: «Segueixen aquí els estels quan soc dins de casa?». Pot ser que la resposta ens sembli òbvia, però quan una pregunta és veritable, no tant per qui la fa sinó per qui l'escolta, necessita un esforç per poder ser resposta. Cada artifici en el qual ens incloem és una oportunitat per fer aquest esforç. Els acolliments, sens dubte, formen part d'aquest seguit d'artificis. Els equips que els acompanyen han d'estar advertits d'això. Aquesta és la condició per poder prendre's l'acolliment com una oportunitat.

3.5. Altres trobades

1) Cedir la seva tossuderia

En Pablo és un nen acollit per una «família aliena» des dels dos anys. En el moment en què acudeix a consulta té deu anys. El servei d'acolliment familiar que l'atén té poques dades sobre el seu origen. Creuen que els pares eren toxicòmans i saben que en el moment de néixer es va fer una retenció hospitalària a causa de la situació de desemparament en la qual es trobava en Pablo. Immediatament va entrar en un centre fins que és acollit per una família. En el moment de l'acolliment, en Pablo mostrava moltes dificultats a l'hora de menjar i, a més, segons relaten al centre, no parla amb ningú. Dos símptomes que se situen a l'esfera de l'oralitat. La sorpresa per a la família que l'acull és que a la primera sortida en Pablo no para de parlar, i mostra que, des de molt petit, el subjecte fa les seves eleccions i és capaç de mantenir-les. El que no s'atura immediatament és la dificultat que té amb el menjar, que podem situar com una negativa d'en Pablo a cedir davant del que l'altre de referència li demana. Aquesta relació simptomàtica es coneix com a tossuderia. Després hi ha un seguit de símptomes que se situen en aquesta línia i que apareixen en l'àmbit

escolar, com la negativa a fer els deures o a posar-se a treballar en el moment en què el mestre ho indica. Amb relació a aquest símptoma, com en tots, podem trobar diverses cadenes associatives. No les desenvoluparem totes. Ens interessa mostrar-ne especialment una: en Pablo explica a la consulta que, malgrat que no fa sempre el que la mestra li demana, ell participa força en classe. També «interromp» constantment la seva mare. Es tracta sempre de preguntes que tant la mestra com la mare qualifiquen de «ximpleries». En interessar-s'hi, en Pablo explica que una pregunta que li ve permanentment al cap és «Què va ser abans: l'ou o la gallina?». La mare se'l treu de sobre i la mestra, finalment, a desgana, dona una explicació científica que no pot entendre gaire. El que ell anomena «ximpleries» són en realitat preguntes sobre l'origen, un tema pel qual sembla que està especialment interessat. Se'l convida a continuar parlant en sessions posteriors d'aquestes «ximpleries». Obrir aquest espai, assenyalant que les ximpleries en realitat mereixen un lloc, té dos efectes: d'una banda, en sessió, en Pablo comença a organitzar la seva genealogia i s'adona que sense saber-ho hi ha moltes preguntes sense respondre i, de l'altra, comença a «cedir» a un saber escolar que fins ara no sabia com utilitzar. Aquests dies porta a casa de l'escola un llibre titulat *D'on vénen els nens?* i després de llegir-lo es mostra més tranquil. A la consulta diu: «Ara sé que no vinc del no-res». Veiem com ja hi havia una hipòtesi prèvia: el seu lloc d'origen era «el no-res», un no-res que va desplaçant: res de menjar, res de parlar.

El cas d'en Pablo ens mostra que en l'articulació entre una pregunta no formulada fins a arribar a la sessió, però operativa a partir dels seus símptomes i la trobada amb un saber preestablert, és quan el subjecte pot prendre activament el coneixement que l'altre li ofereix i fer-lo viure. És a dir, entre la primera satisfacció obtinguda en el símptoma que articulava en Pablo a un altre que no podia deixar de demanar i al qual ell contestava amb el seu «res», troba ara una satisfacció desplaçada en la qual ell mateix és actor del seu desig.

En aquest moment del tractament els acollidors expliquen que a l'escola en Pablo s'ha canviat els cognoms. Signa els treballs amb els cognoms dels acollidors sense haver-los-ho consultat. Diu a l'escola que l'han adoptat. Aquest és un segon temps en el tractament, ja que l'acolliment dels seus símptomes ha donat com a fruit una inscripció. La qüestió canvia ara de lloc: els acollidors estan preparats per ser pares? Hi ha un destemps en aquesta trobada que ara cal contemplar.

2) Inscriure's en la nova família

En Javier té problemes a l'escola i això en un primer moment molesta els acollidors. Com pot ser que sent intel·ligent i vivint amb uns pares que l'estimen es mostri poc inclinat a acceptar les normes escolars? A en Javier, en les seves sessions, no és això el que més li interessa explorar. Explica «coses de família». Per exemple, parla del seu pare acollidor i diu que té un munt de germans però que no es veuen perquè es van barallar: «Van dir que nosaltres els desbaratàvem les reunions». No pot explicar que és desbaratar però afegeix que no

li van agradar mai els seus tiets, que sent que amaguen alguna cosa dolenta, no sap què exactament. La mare acollidora diu que té com una mena de sisè sentit, que intueix coses que altres no veuen i dona algun exemple de l'escola que li va passar als sis anys i que verifica aquesta habilitat intuïtiva, que alhora es veu com queda encadenat en el si de la família. Sembla que hi ha un lloc possible per a en Javier en aquesta família en la mesura que hi ha una forma de gaudi compartit davant del vincle social. És al voltant d'aquesta particularitat compartida en la manera de vincular-se amb els altres que en Javier troba dues qüestions: la possibilitat de construir una novel·la familiar que entrellaça la seva vida amb la família d'acolliment i aquell lloc d'on ve i del qual sap poques coses i, al mateix temps, inscriure's entre aquells que li ofereixen aquest nou lloc de vida. Però per a això, això que era simptomàtic en ell, va caldre una nova forma de reconeixement per part dels acollidors.

4. Conclusió

Quin desig va rebre un nen en néixer perquè la seva resposta a l'oferta d'un vincle que posa en joc un suposat «amor filial» s'hagi estructurat segons una manera que en demana l'expulsió? I quina és la conjuntura particular amb relació al desig, al gaudi i a l'amor en la qual una parella decideix acollir un nen? Són dues preguntes, i l'elaboració de les respostes corresponents són una feina fonamental que cal fer per poder entendre les dificultats que sovint hi ha en el camp dels acolliments i les adopcions.

Aquestes preguntes ens parlen de les marques que un subjecte al qual s'acull porta sense que ell mateix ho sàpiga. Habitualment, en aquest camp de treball es parla de «motxilla». Es diu que els nens porten una motxilla pesada, etc. No ens agrada gaire aquesta metàfora atesa la diversitat de subjectes amb els quals ens trobem. Ens agrada més parlar de **marques**. Marques que són una mena de punts de fixació als quals cada subjecte que forma part d'un procés d'acolliment retorna quan alguna cosa que li està passant no està dilucidat. Marques dels nens, dels adolescents, però també dels adults que volen acollir. Perquè quan volen acollir, què volen en realitat? Es tracta de fer el bé, es tracta de l'ideal, es tracta d'un nou objecte per adquirir? Són qüestions que hem tractat de dilucidar al llarg d'aquestes pàgines.

D'altra banda, hem volgut remarcar també que no hi ha acolliment possible si no s'inclouen els símptomes de l'acollit. De fet, qualsevol relació té un caràcter simptomàtic i és necessari preguntar-se què interroguen de la pròpia posició els símptomes que veiem en els nens i que causen el nostre rebuig. En aquest sentit, podem dir que l'afecte de rebot és una orientació. Podem dir que d'alguna manera estem implicats en allò que rebutgem en l'altre. La invitació que els professionals hem de fer als acollidors és no retrocedir davant del primer rebuig. Tenim un coneixement i és el que ens ensenya que, en qualsevol trobada, hi ha el que no es pot planejar, i que aquest factor fa que els afectes siguin especialment contradictoris. És per això que el lloc que veritablement podem fer als nens té a veure amb les paraules: és en el llenguatge, en les voltes que fem per entendre'ls, on podrà produir-se, tal vegada, un acolliment. Una casa per al nou subjecte ha de ser nova cada vegada...

Bibliografia

Bonnaud, H. (2014). *El inconsciente del niño. Del síntoma al deseo de saber*. Madrid: Editorial Gredos.

Freud, S. (1986). «Lo ominoso». A: *Obras Completas*, vol. XVII (pàg. 215-251). Buenos Aires: Amorrortu Editores.

Freud, S. (1991). «Proyecto de psicología» (1895) [1950]. A: *Obras Completas*, vol. I (pàg. 323-393). Buenos Aires: Amorrortu editores.

Freud, S. (1999). «La novela familiar de los neuróticos» (1909). A: *Obras Completas*, vol. IX (pàg. 213-220). Buenos Aires: Amorrortu Editores.

Freud, S. (2001). *Psicopatología de la vida cotidiana*. Madrid: Alianza Editorial.

Lacan, J. (1989). «El tiempo lógico y el aserto de certidumbre anticipada. Un nuevo sofisma». A: *Escritos 1*. México: Siglo XXI editores.

Lacan, J. (1992). «El Seminario 17. El Reverso del Psicoanálisis». Barcelona: Editorial Paidós.

Lacan, J. (1993). «Dos notas sobre el niño». A: *Intervenciones y textos 2*. Buenos Aires: Ediciones Manantial.

Lamovsky, L. (2012). «El malentendido en los lazos familiares». Escuela Freudiana de Buenos Aires.

Laurent, E. (2014). *Estamos todos locos. La salud mental que necesitamos*. Madrid: Editorial Gredos.

Miller, J. A. (2007). «Cosas de familia en el inconsciente». *Revista Mediodicho* (núm. 32), EOL Sección Córdoba.

Roy, D. (2000). «Les lois de l'hospitalité». A: Diversos autors. *Grandir sans parents 3* (pàg. 1-14). Gironde: Conseil Général.

Wajcman, G. (2011). *El ojo absoluto*. Buenos Aires: Ediciones Manantial.

Bibliografia complementària

Encara que no apareguin citades al llarg del text, aquest treball s'ha nodrit d'altres referències bibliogràfiques. Quan algú escriu, sempre ho fa en diàleg permanent amb altres autors. Aquesta breu llista serveix d'invitació per continuar explorant.

Brignoni, S. (2012). *Pensar las adolescencias*. Barcelona: Editorial UOC.

Diversos autors. (1995). *Les lleis de l'univers infantil*. Barcelona: Eolia.

Diversos autors. (2000). *Grandir sans parents 3*. Gironde: Conseil Général.

Lacan, J. (1982). *La familia*. Barcelona: Editorial Argonauta.

Lacadée-Labro, D. (2000). «La famille, première structure d'accueil de l'enfant». A: Diversos autors. *Grandir sans parents 3* (pàg. 22-29). Gironde: Conseil Général.

Monribot, P. (2012). *Lo infantil en el diván. La cura del pequeño neurótico*. Granada: Universidad de Granada e Instituto del Campo Freudiano de Granada.

Tizio, H. (2015). *La función del síntoma*. Granada: Universidad de Granada e Instituto del Campo Freudiano de Granada.

